

Gunnar Granberg (red.), *Kyrkan i Gamla Uppsala: Från katedral till församlingskyrka* (Karlstad: Votum & Gullers Förlag 2014). 184 s.

Gamla Uppsala intar en självskrivna plats i Sveriges historia med sina kungshögar och kyrka. Här regerade Ynglingaätten enligt Ynglingatal, här låg det av Adam av Bremen omskrivna hednatemplet och här byggdes en domkyrka, som länge var landets största stenkyrka. Gamla Uppsala blev ärkesäte 1164 och vallfartsort till S:t Eriks grav. Olof Rudbeck lät undersöka kyrkan på 1600-talet som ett led i sin argumentation för att placera antikens Atlantis vid Uppsala; ett tidigt exempel på kyrkoarkeologi. Och efter honom har många andra undersökt och diskuterat platsen. Nytt är påvisandet av plattformar för stora hallar norr om kyrkan och arkeologiska undersökningar 2012 i byn öster om kyrkan. Här finns sedan 2000 ett arkeologiskt museum, "Gamla Uppsala museum" – och nu planeras även ett kyrkligt besökscentrum. Två vägar till platsen – en profan och en sakral – för de omkring 120 000 årliga besökarna.

Gamla Uppsala är ingen försummad plats och litteraturen är mycket omfattande, men nu föreligger en ny populär antologi. Syftet är att sprida kunskap om det medeltida Gamla Uppsala, kyrkan och miljön, och därmed fylla ett "tomrum" eftersom det mesta enligt uppgift ska ha skrivits om tidigare perioder (jfr baksidestexten). Redan här blir man skeptisk, för några tomrum finns knappast när det gäller Gamla Uppsala, inte heller för medeltiden, men det hindrar inte att en aktuell översikt kan vara nyttig.

Antologin *Kyrkan i Gamla Uppsala: Från katedral till församlingskyrka* är författad av en grupp experter (arkeologer, konstvetare, kyrkohistoriker och musikhistoriker) under redaktionell ledning av kyrkohistorikern Gunnar Granberg.

Boken består av en inledning, åtta tematiska artiklar följda av en presentation av författarna samt en förteckning över källor och litteratur uppdelad på de enskilda artiklarna. Antologin är populär i den meningen att den är relativt lättläst, väl illustrerad och inte tyngs av akademiska noter.

Inledningen (Gunnar Granberg) presenterar syftet med boken och ger en utmärkt sammanfattning av de enskilda artiklarnas innehåll.

I "Templet på Herrens berg" (Magnus Alkarp) diskuteras dels Adam av Bremens hednatempel, dels Olof Rudbeck och Atlantis. Tyvärr är artikeln införstådd i sin redogörelse, det vill säga den förutsätter kunskap om det den diskuterar för att läsaren ska kunna hänga med. Kritiska kommentarer avges i ett raljerande, sarkastiskt och moraliserande tonfall. Omdömen utdelas som att Olof Verelius var en "fullkomligt briljant forskare" (s. 22), medan Henrik Schütz var "den elakaste prästen i Sveriges historia" (s. 26). Därtill avges svepande kritik av dagens vetenskap och "atlantologi" (s. 28f). Kunnigt

kanske, men inte övertygande som en populär förmedling, och en dålig start på en annars utmärkt samling kvalificerade artiklar.

I "Kyrkan" (Herman Bengtsson) redogörs för byggnadens historia från 1100-talet till i dag inklusive kalk- och glasmålningar. Den nuvarande byggnaden med absid, kor och centraltorn samt de senare tillfogade sakristia i norr och vapenhus i väster är en torso av den medeltida domkyrkan. Efter en brand 1204 revs korsarmarna och det treskeppiga långhuset för att aldrig återuppbas.

I "Den medeltida inredningen" (Jan von Bonsdorff) presenteras inventarier som finns i kyrkan i dag, som har försvunnit eller som kanske tidigare har tillhört kyrkan, men nu finns på annan plats. Här kan nämnas ett relikskrin från Limoges, nu i Uppsala, ett krucifix som delvis överlevde branden 1204, en sittbänk från kring 1200 och en offerstock från 1200-talet.

I "Erik den heliga och Gamla Uppsala" (Christian Lovén) diskuteras källorna till kung Erik Jedvardsson, som blev dödad 1160, och argumenterar för, att kungen tog initiativ till ett system av prostikyrkor i Uppland, en sorts domkapitel, för att hävda Gamla Uppsala i konkurrensen med Linköping om att bli ärkesäte. Som ett kuriosum betecknas utgrävningen 1302, där man återfann S:t Eriks grav i koret i Gamla Uppsala kyrka, som "Sveriges första arkeologiska undersökning" (s. 97). När biskopssätet överfördes till Östra Aros, det nuvarande Uppsala, 1273, flyttades även S:t Eriks relik, men med upptäckten av graven kunde kyrkan i Gamla Uppsala åter bli en vallfartsort.

I "Stefan – den första ärkebiskopen av Uppsala" (Bertil Nilsson) redogörs för de relativt få källor som kan belysa Stefans roll i en politiskt omtumlande tid. Således var den tidigare cisterciensermunken från Alvastra aktiv kring 1170 som fredsmäklare mellan den norska jarlen Erling Skakke och den danska kung Valdemar.

I "God hälsa, mat för dagen – livet i Gamla Uppsala under medeltiden" (Lena Beronius Jörpeland) beskrivs hur vardagslivet i byn kan ha varit med utgångspunkt från allmän historisk kunskap, kartmaterial och enstaka exempel på fynd hittade i samband med senare års utgrävningar.

I "Musiken – instrument, psalm och körsång" (Anders Dillmar) redogörs för musiken i kyrkan i Gamla Uppsala, i Uppsala domkyrka samt mera allmänt i Sverige. Särskilt uppmärksamhet får fyndet 1964 i kyrkoarkivet av en sångbok från tidigt 1600-tal, Sveriges äldsta koralbok. Ibland kunde emellertid musikaliska facktermer ha behövt en förklaring.

I "Pilgrimskyrka i medeltid och renässans i 2000-talet" (Gunnar Granberg) beskrivs först allmänt medeltidens vallfart och korståg (där de närliggande korstågen vid Östersjön inte nämns), men övergår sedan i en plädering för pilgrimsvandringar som en väg till lugn, självkänedom och Gud, så som de har fått en renässans sedan 1990-talet.

Kyrkan i Gamla Uppsala är, som det torde framgå av redovisningen, en ojämn antologi. Här samsas det vildsinta med nyktra redogörelser och undersökningar samt lite reklam, liksom gammalt och nytt blandas. Här saknas en mera kraftfull redigering, där bidraget om templet antingen kunnat genomgå en omskrivning eller kunnat ersättas av en annan artikel. Även när det gäller det formella kunde antologin vinna på lite mer redigering. Nu har till exempel hälften av artiklarnas bilder figurnummering, medan den andra hälften saknar detta. Och samma litteraturhänvisningar skrivs och presenteras på olika sätt.

Någon populär handbok att ta med vid ett besök i Gamla Uppsala är antologin inte, men väl en samling artiklar som förmedlar just kunskap, och som kan rekommenderas för läsning antingen före eller efter ett besök.

Lunds universitet

JES WIENBERG

Yvonne Maria Werner, *Katolsk manlighet: Det antimoderna alternativet – katolska missionärer och lekmän i Skandinavien* (Göteborg: Makadam i samarbete med Centrum för Öresundsstudier vid Lunds universitet 2014). 348 s.

Under 1800-talets senare hälft stärktes den katolska kyrkans inflytande i Europa, bland annat genom en ökad satsning på mission i protestantiska länder som Sverige. Den ultramontana (Rom-orienterade) katolicismen kom att stå i skarp kontrast till den liberala ideologin. Lundahistorikern Yvonne Maria Werner har skrivit en rad arbeten om katolicismens historia i Sverige. *Katolsk manlighet* ingår i ett större forskningsprojekt om kristen manlighet, vilket letts av Werner. Ordenssystrar i Norden är en grupp av katolska missionärer som Werner undersökt tidigare och dessa representerade enligt författaren en kvinnlig motkultur i kontrast till både den lutherska hushållsideologins patriarkala ordning och den liberala kvinnorörelsens emancipationssträvanden. Vad som däremot inte undersökts är hur den katolska missionen i Norden förhöll sig till och påverkade föreställningar om manlighet. Hur såg de katolska mansidealen ut och hur förhöll de sig till de protestantiskt präglade konstruktioner av manlighet som var förhärskande i de nordiska länderna? Detta är undersökningens övergripande problemställning. Undersökningen behandlar Sverige, Danmark och Norge från 1800-talets mitt fram till 1940. Tesen om den tilltagande feminiseringen av kristendomen i och med sekulariseringsprocessen fungerar som ett avstamp för studien. Författaren